

МАТИЦА СРПСКА
Одељење за књижевност и језик

Зборник радова са научног скупа
„Душан Радовић за велике, а мало и за мале”,
поводом 100-годишњице рођења,
одржаног у Матици српској, 9. децембра 2022. године

Уређивачки одбор
академик Матија Бећковић
проф. др Драган Станић
проф. др Миливој Ненин, дописни члан САНУ
проф. др Љиљана Пешикан-Љуштановић
проф. др Зорана Опачић
проф. др Зорица Хаџић Радовић
Милош Радовић

Рецензенти
проф. др Милан Алексић
др Александар Пејчић

Штампање овог зборника омогућили су
Министарство науке, технолошког развоја и иновација и
Покрајински секретаријат за високо образовање
и научноистраживачку делатност.

ДУШАН РАДОВИЋ ЗА ВЕЛИКЕ, А МАЛО И ЗА МАЛЕ

ТЕМАТСКИ ЗБОРНИК

Уредник
проф. др Зорица Хаџић Радовић

Матица српска
Нови Сад
2024

Милица Ђуковић

ПОЕТИЧКИ МОДЕЛ КРАТКЕ ПРИЧЕ: ПРИПОВЕДНИ ПОСТУПЦИ, ТЕМЕ И СТИЛ У СЛУЧАЈЕВИМА ДАНИЛА ХАРМСА И СЛУЧАЈЕВИМА ДУШАНА РАДОВИЋА

У раду се пореде кратке приче Данила Хармса и Душана Радовића, објављене у циклусу *Случајеви*. Посебна пажња поклања се тумачењу тематике, јунака, приповедних поступака и стила заступљених у овим књижевним делима. Анализирају се како тематска доминанта, оличена у безразложним тучама и немотивисаним убиствима, тако и приповедни поступци, карактеризација јунака, однос фабуле и сижеа, као и стилске карактеристике. Циљ интерпретације Радовићевих апсурдних минијатура садржан је у предочавању поетичких особености његових кратких прича за одрасле, којима није посвећена довољна пажња у српској науци о књижевности.

Кључне речи: поетика кратке приче, јунаци, теме, стил, авангарда.

Стваралаштво Данила Ивановича Јувачова (познатијег по псеудониму Данил Хармс) и Душана Радовића жанровски је разноврсно. Руски и српски аутор писали су поезију, прозу, драме; својим марљивим, постојаним радом и квалитетним уметничким остварењима дали су велики допринос како књижевности за децу тако и књижевности за одрасле, уз јасно изражену свест о порозности типолошке диференцијације поменутих двају дискурса – парадигматична је, у овом контексту, аутопоетичка констатација Душана Радовића: „За мене је врло важно све оно што сам урадио за одрасле, као нека лична сатисфакција да сам квалификован да се бавим децом. Нису деца за мале квалификације, него за велике” (Radović 2010: 191). Данил Хармс припадао је раздобљу зреле/позне руске авангарде¹,

¹ Данил Хармс се, према запажањима Дејана Михаиловића, формирао крајем двадесетих година 20. века, „пре свега под утицајем футуриста, Хлебњикова и ’заумних’ песника

Душан Радовић пак баштини и креативно надограђује авангардну естетику и поетичке моделе.² Године 1926. Данил Хармс са Александром Веденским оснива „Школу чинара”, а наредне године придружује се Академији левих класика, поставши, уједно, члан асоцијације „Писаца дечје литературе” (в. Ичин – Јовановић 2005: 867). Након две године, 1928, група чинара мења назив у ОБЕРИУ – Унија реалне уметности, у преводу Корнелије Ичин и Миливоја Јовановића (2005: 867), односно Удружење реалне уметности, у преводу Владимира Палибрка (в. БАХТЕРЕВ 2002–2003: 77). Између „Манифеста ОБЕРИУ”, објављеног 1928. године, који су потписали Веденски, Вагинов, Бахтерев, Заболоцки, Левин и Хармс, и поетичких постулата којима је био саображен уметнички израз Душана Радовића, могу се приметити извесне подударности. Програмском начелу, изнетом у „Манифесту” Удружења реалне уметности „ОБЕРИУ се не дотиче тема површне уметности, већ захтева органски нов осећај света и приступ стварима” (БАХТЕРЕВ 2002–2003: 77) одговара поетичка тенденција Радовићевих књижевних дела, коју је поводом поезије за децу овог аутора издвојио Милован Данолић (а којом би могао да се опише цео Радовићев опус) „Иронична, пуна духа, сва од овога света, Радовићева песма [уметност, прим. М. Ћ.] је сталан позив на игру; ни према чему се не односи са претераним поштовањем; све би, још једном, да почне из почетка” (ДАНОЛИЋ 2004: 183). Метапоетичка лингвостилистичка прокламација ОБЕРИУ-та „Нема школе која нам је непријатељскија од заума. Људи, реални и конкретни до сржи костију, ми смо први непријатељи оних који кастрирају реч и претварају је у наказу без смисла и снаге. У свом стваралаштву ми ширимо и продубљујемо смисао предмета и речи, не рушимо га” (БАХТЕРЕВ 2002–2003: 78) у сагласности је са Радовићевим отклоном од херметизма савремене српске поезије и опредељењем за разумљивост, логичност, конкретност, прецизност (в. РАДОВИЋ 2010: 127), за пуноћу а не редукцију значења, у складу, дакле, са Радовићевим непристајањем на уметност која би била елиптична, елитистичка, „заумна”. Коначно, залагање Харм-

Кручониха и А. Туфанова, али је касније одбацио и футуризам, и 'заум' [...] и нашао истомишљенике у кругу песника који су себе називали обериутима” (Михаиловић 2012: 150). Марија Ђирић пак констатује утицај футуриста и заумних песника на Хармса, али сматра да су извори ОБЕРИУ-тске поетике знатно комплекснији, те да се могу препознати у објективној музици и унутрашњим октавама „профете новог доба” Гурђијева, у теозофском сцијентизму Василија Кандинског, у теорији синестезије Николаја Кублина, у синестетичкој фузији осета Александра Скрјабина, али и драмском опусу Лава Лунца, писца антиутопијске провенијенције, чија је драма, заснована на сукобу, наговестила потоњу поетику апсурда Данила Хармса (уп. Ђирић 2007: 89–90).

² О везама стваралаштва Душана Радовића и српске авангардне књижевности, уочљивим на плану стила, жанра, тематике и технике, подробно је писала Валентина Хамовић (2008: 43–58).

совог кружока за аутономију уметничке логике и интензивнији доживљај приказаних предмета, за нетипичне, самосвојне сижее „Можда ће вам се чинити да су наши сижеи 'нереални' и 'нелогични'? Али зар је логика стварности обавезна у уметности? [...] Уметност има своју логику, и она не уништава предмет, већ помаже да га доживимо” (БАХТЕРЕВ 2002–2003: 78) најпрецизније је одређење формалних карактеристика *Случајева* Данила Хармса и *Случајева* Душана Радовића.

Састављен од кратких прича, насталих у периоду од 1933. до 1939. године, циклус *Случајеви* Данила Хармса једини је сегмент Хармсовог опуса који је овај аутор за живота сам припремио (остала остварења приређена су постхумно, из рукописа које је Хармсов пријатељ Јаков Семјонович Друскин, ризикујући живот, у зиму 1942/43. изнео из опустошеног стана преминулог писца, в. Михаиловић 2012: 149). Кратке приче *Случајеви* Душана Радовића, објављене су интегрално, као засебан циклус, у монографији *Баш сваишћа* (2006, прво издање). За живота, Радовић је публиковао петнаест прича овог циклуса, у књизи *Плави жакети* (1983), под насловом *Друје ѝриче* (1983: 25–56), одвојивши их, на тај начин, од циклуса *Мики-Лики*, *Женски разговори*, као и од песама, полемика и мале радио-игре. Приређујући књигу *Крајке ѝриче* (1996) Душана Радовића, Матија Бећковић и Мирослав Максимовић обогатили су наведени циклус са десет нових прича, пронађених у рукопису, променивши, притом, и сам наслов циклуса у *Мали Јордан*, *Сшева*, *Јоја* (в. Радовић 1996: 191–238), да би, уз још седам нових микронаратива, првобитни циклус *Друје ѝриче* прерастао у *Случајева*, сачињене од тридесет и две приповести (в. Радовић 2006: 186–200).³ Иако је у приређивачкој напомени („Белешка уз ову књигу”), објављеној у издању *Крајке ѝриче*, наведено „У овој књизи нису одвајане приче 'за децу' од прича 'за одрасле'. Таква подела у Радовићевом делу условна је, није суштинска. И сам аутор је, за живота, неке текстове писане за одрасле, и као такве објављиване, стављао у књиге за децу; и обратно” (Бећковић – Максимовић 1996: 240), што ће бити поновљено и у „Напоменама приређивача” књиге *Баш сваишћа* (в. МАКСИМОВИЋ 2006: 1091),⁴ еви-

³ Иако је у „Напоменама приређивача” у књизи *Баш сваишћа* Мирослав Максимовић навео како се у циклусу *Случајеви* објављује осам нових прича, поређењем издања *Плави жакети* (1983), *Крајке ѝриче* (1996) и *Баш сваишћа* (2006), може се утврдити да је у књизи *Баш сваишћа* објављено седам нових прича, и то: „Без ципеле”, „Аманет”, „Као и обично”, „Од прве кише”, „Како је постала лептир-машна”, „Убиство из нехата” и „Борба за публику”, те да циклус *Случајеви* има укупно тридесет и две, а не тридесет и три приче.

⁴ О условности поделе прозних остварења Душана Радовића на она намењена деци наспрам дела намењених одраслима, сведочи чињеница да је циклус *Причам ти ѝричу* Васа Павковић доживео као стилски сродан *Случајевима*, док се важнијим указује Павковићево поређење и вредновање Душана Радовића и Данила Хармса – запазивши како Радовићево

дентно је да су приче укључене у *Случајеве* објављиване засебно, одељене како од Радовићеве прозе за децу, тако и од прозе намењене одраслима (ма колико наведена подела била условна, а не суштинска), те да засебно могу (и требало би) да буду и (про)тумачене.

Пишући о игри и апсурду у причама Душана Радовића и Ежена Јонеска, Зорана Опачић приметила је како су ове приче „Писане највише у дијалогској форми”, те да су умногоме „блиске драмском начину” (в. Опачић 2008: 147). С друге стране, поред истоветног наслова,⁵ прозне апсурдне минијатуре – циклус *Случајеви* Данила Хармса и *Случајеви* Душана Радовића – повезује чињеница да су најчешће написане управо у дијалогу – тако, дијалогском формом остварене су приче „Мачек и Комарчев”, „Математичар и Андреј Семјонович”, „Младић, који је зачудио чувара”, „Четири илустрације тога како нова идеја може да пренерази човека неспремног за њу”, „Макаров и Петерсен” и „Туп” Данила Хармса (2005: 593–594, 598–600, 600–601, 601–602, 603–604, 605–606), односно приче „Под вешалима”, „Код лекара”, „Син и отац”, „Случај” и „Лек против штучања” Душана Радовића (2006: 187, 188, 189). На овај начин, опредељењем за сценско приповедање (die szenische Erzählung) а избегавањем правог приповедања (die eigentliche Erzählung), према типологији Ота Лудвига (уп. Петковић 2006: 61) или пак избором репродукционог типа комичног приповедања уместо приповедачког комичног приповедања, према класификацији Бориса Ејхенбаума (1970: 245), приче Данила Хармса и Душана Радовића приближавају се драмској форми, тако да се инклинирање ка жанровској амбиваленцији указује као иманентно својство ових књижевних дела. Занимљиво је да ће у „Манифесту” ОБЕРИУ Данил Хармс бити одређен на следећи начин „ДАНИЛ ХАРМС – песник и драматург са пажњом усмереном не на статичку фигуру, већ на сукоб и слагање читавог низа предмета и њихове међуодносе.” (БАХТЕРЕВ 2002–2003: 79). Управо се у сукобу,

стваралаштво може да збуни „сваког ко интенционално не познаје његово дело”, али не и неког ко је одрастао „уз Страшног Лава, Плавог зеца, Остоју, Мићу и Аћима, Гулу [...] Или ко није био младић помишљајући на катрене из 'Плавог жакета'? Односно знао да смо и пре превођења минијатура Данила Хармса, имали једнако добре и боље *Случајеве* из поглавља *Причам њи причу...*” (Павковић 2008: 40).

⁵ Будући да је варирао од издања до издања, иако упечатљив и структурално-семантички релевантан, наслов циклуса указује се као најмање битан елемент поређења Хармсовог и Радовићевог дела, док би неупоредиво важнији били теме, јунаци, приповедни поступци и стил, који се и тумаче у овом раду. Такође, не може се занемарити да једна прича циклуса *Случајеви* има наслов „Балалајка”, те да и реплика главне јунакиње „Ја умрју, Михаил. Вратите балалајку на зид” (Радовић 2006: 195), уз иронично именовање главне јунакиње као госпође Изабеле или можда Изолде, фигурира као двострука пародија – како наратива о трагичној љубави Тристана и Изолде, тако и сентименталних руских љубавних повести, док ситуације, ликови и фабула све време кореспондирају са уметничким поступцима Данила Хармса.

динамици и међуодносима приказаних јунака може препознати основни елемент како Хармсових тако и Радовићевих дијалошки структурисаних *Случајева*, при чему је битно приметити да су се оба ствараоца остварила, између осталог, и као прозни и као драмски писци.

Поред несумњиве блискости у избору приповедне технике, Хармсове и Радовићеве *Случајеве* повезују, исто тако, и теме које се у овим причама обрађују. „Тајанствени нестани, несрећни случајеви, невероватни или неповезани догађаји, убиства, туче, падање људи са кровова...” (Михаиловић 2012: 150) каталог је тема заступљених у *Случајевима* Данила Хармса који је сачинио Дејан Михаиловић, а побројане теме у великој мери обрађене су и у *Случајевима* Душана Радовића. Као најфреквентнију тему у наведеном циклусу Данила Хармса Корнелија Ичин и Миливоје Јовановић (2005: 864) издвојили су безразложне туче и убијања људи. Парадигматичан пример приче у којој је фабуларна окосница безразложна туча била би „Прича о табацијама” Данила Хармса (2005: 597), камерна, језгровита, туробна, сведена на двојицу јунака, Алексеја Алексејевича и Андреја Карловича, који се немотивисано пребијају, потом „Суд линча” (2005: 604), у којој разјарена руља откида главу човеку средњег раста који се усудио да запита шта је говорник (Петров) прибележио у свој нотес, а овим остварењима треба придодати и причу „Машкин убио Кошкина” (2005: 607) у којој насилник удара другог јунака песницом по глави, шутира га и коначно убија, као и причу „Ловци” (2005: 608–609), чије динамичне реплике постепено разоткривају свирепост убиство (Окнов прво удара каменом по потиљку Козлова, откида му ногу, а кад му се придружују Стрјучков и Мотиљков, удруженим снагама бесе, тј. ликвидирају Козлова), као што „Историјска епизода” (2005: 609–611) о родољубу Ивану Ивановичу Сусањину завршава понижењем и пребијањем овог јунака (од стране бољара и газде крчме у којој је Сусањин обедовао) и најпосле, овом тематском кругу припада и прича „Пакин и Ракукин” (2005: 614–616), у којој Пакин удара Ракукина по подбратку и у груди док јунак не помодри, забаци главу уназад и издахне, што се пропраћа бездушним коментаром убице „Тако дакле – рече Пакин – Ракукин је црко” (2005: 615). Аналогно набројаним примерима безразложних пребијања и немилосрдних убистава, којима обилују *Случајеви* Данила Хармса,⁶ у Радовићевим *Случајевима*

⁶ У тематској доминанти Хармсових *Случајева* – немотивисаним пребијањима и убиствима – може се препознати сродност са европском авангардом, будући да, како подсећа Дејан Михаиловић: „М. Арнт је, најзад, у бруталним и фантастичним збивањима, у делима обериута видео паралелу са експресионистичким начелом ослобађања човекових скривених нагона и потенцијала” (1982: 10).

тема туче махом се везује за фигуре из породичног живота (пре свега очеве и синове) – у причи „Син и отац” (2006: 188) син малтретира умирућег оца, захтевајући да добије податке о скривеном (заправо непостојећем) наследству, прича „Отац и син” експлицитно раскрива репетитивни образац насиља које је син починио над оцем: „Сину је било већ седамнаест година кад је први пут ударио оца” (2006: 188), прича „Код лекара” (2006: 187) доноси портрет уплашеног, угњетеног, немоћног оца којег пребија син а који тражи савете од лекара како и када да се сину супротстави, да би иста тема била провучена и кроз црнохуморну призму – у причи „Случај” (2006: 188–189) умирућа жена вара свог супруга, жалећи што овај неће да је задави, да би након напрасног оздрављења и признања преваре била подвргнута покушајима брачног друга да је убије, што се завршава неочекиваним обртом и коментаром приповедача којим се постиже снажан хуморни ефекат „Нећеш, хоћу, нећеш, хоћу, и на крају она задави њега. Лудо јој се живело” (2006: 189).

Мотиву откинуте главе из Хармсове приче „Суд линча” (2005: 604) одговара откинута глава у Радовићевој причи „Зубар” (2006: 189–190), при чему се глава, код Радовића, враћа на јунаково тело, што доводи до поновног појављивања проблема који је био отклоњен (зубобоље), а оваквим апсурдним поступком насилни чин откидања главе бива релативизован и претворен у средство хуморне депатетизације фабуларног исхода.

Исто тако, тема убиства у *Случајевима* Душана Радовића јавља се у причи „Новчаник” (2006: 190), у којој јунак, добивши новчаник, секиру и инструкције од неименоване инстанце, без разлога убија грофа Пилсудског, као и у причи „Јоја” (2006: 193), у којој мајка главног јунака умире тако што је рашчеречи мечка, док Јоју, којег су у детињству прегазила мртвачка кола, по пресељењу у Параћин, ударају шилом, након чега он издише.

У бележници бр. 38, 31. октобра 1937. године, Данил Хармс забележио је „Мене занима само ’глупост’: само оно што нема никаквог практичног смисла. Интересује ме само живот у свом апсурдном облику” (Хармс 2005а: 719; подвлачење ауторово). Живот у свом апсурдном облику, парадоксалне ситуације и гротескни ликови карактеристични су како за Хармсове тако и за Радовићеве *Случајеве*. Тврдња Корнелије Ичин и Миливоја Јовановића како је Хармс „у суштини [...] сликар анτισвета” (Ичин – Јовановић 2005: 871), тј. „картограф анτισвета” (Ичин 2022: 79), адекватно је одређење уједно и света који је предочен у *Случајевима* Душана Радовића.

Поред сличности у приповедним поступцима и темама, циклусе Данила Хармса и Душана Радовића повезује и избор особених, специфич-

них, упечатљивих књижевних јунака. Јунаци Хармсових и Радовићевих прича нису психолошки изнијансирани (ови писци избегавају детаљну психолошку карактеризацију и мотивацију), сведени су на једну (карикатурално пренаглашену) особину, у питању су гротескни и трагикомични типови, неуспешни, несрећни, „мали” људи промашених судбина, неостварени, изгубљени, неретко онтолошки нестабилни. Ликови Хармсових и Радовићевих *Случајева* одређени су породичним и/или друштвеним улогама, имена и презимена су им типска или пак изостављена, физички изглед сведен је на једну, махом гротескну карактеристику, дијалози су штур и подређени фабули, поступци предвидљиви и небројено пута поновљени (аутоматизовани), а судбине резултат изневерених очекивања, својеврсне мале, личне трагедије. За ликове овог Радовићевог циклуса Зорана Опачић приметилa је: „Ликови *случајеви* налазе се најчешће с оне стране закона; њихове судбине су апсурдне (покрадени лопови, ватрогасци без пожара, остављене жене). Одређује их њихова маргиналност и неуспешност [...] немање достојанства ни у смрти...” (Опачић 2008: 157; подвлачење ауторкино), а ово одсуство достојанства у смрти из Радовићевог приче „Јоја” (2006: 193) аналогно је Хармсовим причама „Ловци”, „Пакин и Ракукин”, „Шта сада продају у радњама” и „Сан” (2005: 608–609, 614–616, 606–607, 597–598), као што непредстављивом риђем човеку из приче „Плава свеска бр. 10” (2005: 592) Данила Хармса одговара мали Јордан, из истоименог Радовићевог дела, за којег „нема ни живота ни смрти” (2006: 186), с том разликом што Хармсови ликови неретко необјашњиво нестају/исчезавају, док је за Радовића карактеристична љубавна тематика, које код Хармса нема.

Даље, однос фабуле и сижеа идентичан је у Хармсовим и Радовићевим *Случајевима*. У поговору Хармсовим сабраним делима, насловљеном „Упутство за читање Данила Хармса”, Корнелија Ичин и Миливоје Јовановић истичу како су приче у циклусу *Случајеви* ограничене „искључиво или бар претежно на огољену фабулу” (2005: 863), те да су Хармсове фабуле „довољне саме себи” (2005: 865). Наведени закључак на најбољи начин илуструје статус фабуле у причама Душана Радовића. Такође, устврдивши како Хармс „укида и формалистичко схватање сижеа”, као и да је „’Припроста’ Хармсова фабула изискивала [...] компензацију. Читалац ју је добијао у финалу, срачунатом на неочекиваност, све до антинаравоученија” (Ичин – Јовановић 2005: 863, 865), аутори наведеног поговора скренули су пажњу на епилоге *Случајева*, који иако формално-стилски хетерогени, представљају композициони климакс датих приповести. Након неочекиваног обрта и апсурдне ситуације, „финале” Хармсових и Радовићевих

прича неретко сачињава коментар приповедача, којим се предочени догађаји иронично-хуморно резимирају. Такви су, на пример, епилози прича „Случајеви” („Добри људи, а не знају да стоје чврсто на земљи”, ХАРМС 2005: 592)⁷, „Шта сада продају у радњама” („Ето какве велике краставце данас продају у радњама”, ХАРМС 2005: 607), „Почетак веома лепог летњег дана” („Тако је почео леп, летњи дан”, ХАРМС 2005: 614) Данила Хармса, односно „Траума” („Тако оздрави”, РАДОВИЋ 2006: 186), „Случај” („Лудо јој се живело”, РАДОВИЋ 2006: 189) и „Убиство из нехата” („Такво питање, у тим околностима, може убити сваког лопова”, РАДОВИЋ 2006: 197) Душана Радовића. Имајући у виду да коментар као „Екскурс приповедача којим се нешто коментарише, ауторијална упадица”, према класификацији Џералда Принса, „може имати функцију пуког украса; може испуњавати одређене реторичке сврхе, може функционисати као суштински елемент драмске структуре приповести” (PRINS 2011: 88), коментари епилошких деоница *Случајева* спадали би, несумњиво, у елементе драмске структуре ових приповести, а ако се узме у обзир да се поједине дијалогски конципиране Хармсове и Радовићеве приче завршавају напоменама моделованим у (об)лику дидаскалија, као што је случај са остварењима „Математичар и Андреј Семјонович”, „Туп” и „Четири илустрације тога како нова идеја може да пренерази човека неспремног на њу” Данила Хармса (2005: 598–600, 605–606, 601–602), те причом „Као и обично” Душана Радовића (2006: 196–197), жанровска амбиваленција ових циклуса, тј. константно осцилирање између епске и драмске форме, бива потврђена као њихово кључно поетичко обележје и доминантан принцип формалног устројства.

Уколико се уважи чињеница да је на Душана Радовића утицао Луис Керол, о чему сведочи сам аутор: „Ми смо почели са Змајем. А пре Змаја постојао је Луј Керол” (РАДОВИЋ 2010: 90), те ако се у Керолу препозна заједнички претходник стваралаштва Данила Хармса⁸ и Душана Радовића, јаснији ће постати образац по којем је организована фабула у Хармсовим и Радовићевим *Случајевима*.⁹ Исто тако, поред уплива традиције нонсен-

⁷ Епилог Хармсове приче „Случајеви” у преводу Дејана Михаиловића гласи: „Све добри људи, а не да им се да пуне корен” (ХАРМС 2012: 10).

⁸ Руски писац је као своје омиљене ауторе, у бележници бр. 38, у запису од 14. новембра 1937. године, издвојио Гогоља, Пруткову, Мајринку, Хамсуна, Едварда Лира и Луиса Керола (в. ХАРМС 2005а: 719).

⁹ У овом контексту релевантним се указује запажање Дејана Михаиловића „Русија је до тада имала већ дугу традицију nonsense литературе у делима Владимира Соловјева, Фјодора Сологуба, Алексеја Толстоја и браће Жемчужников, и она је на обериуте, неоспорно, утицала. Данас је могуће установити и непосредне утицаје са стране (Едвард Лир, Луис Керол, Алфред Жари)” (Михаиловић 1982: 10).

сне литературе, за прозу Данила Хармса и Душана Радовића карактеристична је интригантна и ефектна пародија, при чему *Случајеви* Данила Хармса настају као пародија конкретних, одређених књижевних дела (Гогољевог петербуршког циклуса, уп. Ичин – Јовановић 2005: 861; *Злочина и казне* Фјодора Михајловича Достојевског, уп. Донат 1979: 25; Михаиловић 1982: 12), док Радовићева пародија није плод интертекстуалног дијалога са једним предлошком већ изабрани модел уметничког израза, стратегија мишљења и писања, будући да „Кад човек зна шта не воли, онда лако може у пародију, у неку врсту ироније, не према теми, него уопште према писању” (Radović 2010: 51).

Образлажући властито разумевање хумора, Душан Радовић је приметио: „Хумор признаје постојање проблема. Тамо где се избегава чињеница да проблема има, хумора нема” (Radović 2010: 111), а овде је неопходно запазити да је хумор (и црни хумор) Радовићевих (као и Хармсових) *Случајева* двоструко усмерен – ка разобличењу и исмевању проблема из домена ванлитерарне, друштвене стварности, али и проблема уметничке технике,¹⁰ по аутоматизму преузетих а у основи јалових књижевних поступака.¹¹

Засноване на поетици апсурда, приче у којима се обилато употребљавају иронија, пародија, хумор и гротеска, *Случајеви* Данила Хармса и Душана Радовића одликују се сродном тематиком, приповедним поступцима, приказаним књижевним јунацима и стилским карактеристикама. Обликована у дијалогу са авангардним поетичким обрасцима, ова прозна остварења руског и српског писца засебан су и интерпретативне пажње вредан сегмент њихових опуса, подстицајан уједно за усмерење развоја савремене српске и руске књижевности у правцу једне литературе која истрајно пропитује наслеђене наративне технике и стилска средства, декомпонује их и преображава, отварајући простор за слободу – слободу да се изнађе један самосвојан, органски нов осећај света и модус његовог предочавања, односно, слободу да се сви елементи књижевног текста смело редефинишу, онеобиче и учине иновативним.

¹⁰ Бранимир Донат примећује да Хармсова уметност „као крајњу конзеквенцу нуди изобличење оног што је познато, она пародира истрошеност и тако отвара нову перспективу” (1979: 27).

¹¹ Пишући о Радовићевим *Случајевима*, Зорана Опачић је запазила: „Приче апсурда Душана Радовића често садрже елементе сатире, црног хумора или гротеске, који се остварују тиме што су све чињенице приповедне стварности, осим оне основне, у домену могућег и очекиваног. Несклад апсурдне појединости радње са остатком приповедне стварности изазива ефекат комике” (2008: 156).

ИЗВОРИ:

- РАДОВИЋ, Душан. *Крајке ѝриче*. Приредили Матија Бећковић и Мирослав Максимовић. Београд: БИГЗ, 1996.
- РАДОВИЋ, Душан. *Баш сваића: сабрани сјиси*. Приредио Мирослав Максимовић. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2006.
- ХАРМС, Данил. *Сабрана дела у два ѿома. Том 0→1. Поезија. Проза и сцене. Дrame. Дrame за децу*. Превели с руског Корнелија Ичин, Бојана Сабо, Јелена Кусовац, Јулија Станков, Ана Јаковљевић, Бобан Ђурић. Београд: Логос, 2005.
- ХАРМС, Данил. *Сабрана дела у два ѿома. Том 1→0. Тракијати. Чланци. Писма. Бележнице. Дневник. Црѣжежи. Прилози*. Превели с руског Корнелија Ичин, Мирјана Грбић, Наталија Ненезић, Бојана Сабо, Бобан Ђурић. Београд: Логос, 2005а.
- ХАРМС, Данил. *Ајсурдне ѝриче*. Превео са руског Дејан Михаиловић. Београд: ЛОМ, 2012.
- RADOVIĆ, Dušan. *Plavi žaket: slikovnica*. Zagreb: Znanje, 1983.
- RADOVIĆ, Dušan. *Na ostrvu pisaćeg stola*. Priredili Matija Bečković i Miroslav Maksimović. Beograd: Mascom EC, 2010.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА:

- БАХТЕРЕВ, Игор. „Манифест ОБЕРИУ”. Превео са руског Владимир Палибрк. *Градац: часопис за књижевност, уметност и културу* 28–29/146–147 (2002–2003): 77–80.
- БЕЋКОВИЋ, Матија, Мирослав МАКСИМОВИЋ. „Белешка уз ову књигу.” У: РАДОВИЋ, Душан. *Крајке ѝриче*. Приредили Матија Бећковић и Мирослав Максимовић. Београд: БИГЗ, 1996, 239–241.
- ДАНОЈЛИЋ, Милован. „Доколице Душана Радовића.” У: *Наивна ѝсма: оїледи и зайиси о дечјој књижевности*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2004, 181–211.
- ИЧИН, Корнелија, Миливоје Јовановић. „Упутство за читање Данила Хармса (поговор).” У: ХАРМС, Данил. *Сабрана дела у два ѿома. Том 1→0. Тракијати. Чланци. Писма. Бележнице. Дневник. Црѣжежи. Прилози*. Превели с руског Корнелија Ичин, Мирјана Грбић, Наталија Ненезић, Бојана Сабо, Бобан Ђурић. Београд: Логос, 2005, 857–875.
- ИЧИН, Корнелија. *Бука руске авангарде*. Нови Сад: Матица српска, 2022.
- МАКСИМОВИЋ, Мирослав. Напомене приређивача. У: РАДОВИЋ, Душан. *Баш сваића: сабрани сјиси*. Приредио Мирослав Максимовић. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2006, 1090–1098.
- МИХАИЛОВИЋ, Дејан. Краљевство и изгнанство Данила Ивановича Хармса (предговор). У: ХАРМС, Данил. *Случајеви*. Избор, превод и предговор Дејан Михаиловић. Београд: Председништво ССО Филолошког факултета, 1982, 5–13.
- МИХАИЛОВИЋ, Дејан. „Кофер Данила Хармса (поговор).” У: ХАРМС, Данил. *Ајсурдне ѝриче*. Превео са руског Дејан Михаиловић. Београд: ЛОМ, 2012, 149–154.

- ОПАЧИЋ, Зорана. „Игра и апсурд у причама Душана Радовића и Ежена Јонеска.” У: ЈОВАНОВИЋ, Александар, Драган ХАМОВИЋ (ур.). *Душан Радовић и развој модерне српске књижевности: зборник радова*. Београд: Учитељски факултет, 2008, 145–158.
- ПАВКОВИЋ, Васа. „Модерни дух Душана Радовића.” У: ЈОВАНОВИЋ, Александар, Драган ХАМОВИЋ (ур.). *Душан Радовић и развој модерне српске књижевности: зборник радова*. Београд: Учитељски факултет, 2008, 37–42.
- ПЕТКОВИЋ, Новица. *Опјеле из српске ђоеџике*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2006.
- ЂИРИЋ, Марија. „Ослушкивање непотрошене авангарде: Данил Хармс у радиофонији београдских аутора.” *Наслеђе: часопис за књижевност, језик, уметност и културу* IV/8 (2007): 85–106.
- ХАМОВИЋ, Валентина. „Душан Радовић у светлу српске авангарде.” У: ЈОВАНОВИЋ, Александар, Драган ХАМОВИЋ (ур.). *Душан Радовић и развој модерне српске књижевности: зборник радова*. Београд: Учитељски факултет, 2008, 43–58.
- DONAT, Branimir. „Konstrukcija i destrukcija kao putevi moderniteta: pripovjedački eksperiment sovjetskog pisca Danila Harmsa.” *Polja: mesečnik za umetnost i kulturu* 25/246–247 (1979): 25–27.
- ЕЈНЕНБАУМ, Boris. „Kako je napravljen Gogoljev 'šinel'.” У: *Poetika ruskog formalizma*. Izbor tekstova, predgovor i beleške Aleksandar Petrov. Preveo s ruskog Andrej Tarasjev. Београд: Prosveta, 1970, 245–263.
- PRINS, Džerald. *Naratalogički rečnik*. Prevela s engleskog Brana Miladinov. Београд: Službeni glasnik, 2011.

Milica Ćuković

THE POETIC MODEL OF SHORT STORY: NARRATIVE PROCEDURES, THEMES, AND STYLE IN CASES BY DANIIL KHARMS AND CASES BY DUŠAN RADOVIĆ

Summary

The paper compares the short stories of Daniil Kharms and Dušan Radović, published in the cycle *Cases*. Special attention is devoted to analyzing the themes represented in these literary works. The thematic dominant of the stories of both authors is reasonless fights and unmotivated murders, most often used to achieve black humor effects. The similarities between the stories written by the Serbian and the Russian author are also recognized in the choice of narrative procedures. It can be noted that Kharms and Radović mostly use the dialogue technique, bringing their stories closer to the dramatic form. Heroes in these cycles by D. Kharms and D. Radović are not psychologically nuanced but reduced to one (caricaturally overemphasized) trait. They are grotesque and tragicomic types, unsuccessful, unhappy, “little” people with missed destinies, unfulfilled, lost, and

often ontologically unstable. Stylistic features, such as humor, irony, grotesqueness, and absurdity, are the characteristics of these stories by Daniil Kharms and Dušan Radović, which are compared primarily to present the poetic peculiarities of Kharms' and Radović's chosen prose poetic model.

Keywords: short story, narrative procedures, heroes, themes, absurdity.

Др Милица Ђуковић
Институт за књижевност и уметност у Београду
tiskicvet38@gmail.com

САДРЖАЈ

Матија Бећковић	7
Милош Радовић	10

I

Иван Негришорац, Душан Радовић: песник који превазилази противуречности	15
Славко Гордић, Сећање на Душана Радовића	25
Мирослав Максимовић, Зашто је Душан Радовић важан песник	29
Миливој Ненин, Душко Радовић о Душку Радовићу	37
Петар Пијановић, Три вида поетике Душана Радовића	45
Горана Раичевић, Школа среће: чудесни светови Душана Радовића ..	49
Драган Хамовић, Културна критика и културна акција Душана Радовића	57
Сања Париповић Крчмар, Књижевнокритичка и есејистичка запажања Душана Радовића	73
Зорица Хацић Радовић, (Не)познати Душан Радовић	83
Слободан Селинић, Душан Радовић, српски комунисти и хрватска декларација о језику 1967.	95

II

Љиљана Пешикан Љуштановић, Милена Зорић Латовљев, <i>Београде, добро јушро</i> Душана Радовића у традицијском контексту	113
Милош Ковачевић, О афористичком стилу Душана Радовића	127
Милица Ђуковић, Поетички модел кратке приче: приповедни поступци, теме и стил у <i>Случајевима</i> Данила Хармса и <i>Случајевима</i> Душана Радовића	141
Јелена Марићевић Балаћ, Душан Радовић и филм	153

III

Зорана Опачић, Мали живот испод великог неба: наивна метафизика Душана Радовићана	173
Снежана Шаранчић Чутура, Душан Радовић и реч критике у <i>Дейинџсџву</i>	189
Јелена Панић Мараш, Радовићева антропологија детињства	209
Страхиња Полић, О грицкању, пијуцкању и живуцкању – начини приказивања дечје свести и искуства у поезији Душана Радовића .	221

IV

<u>Милован Данојлић</u> , Радовић, пријатељ и уредник	241
Душан Петричић, Душко Радовић, још једном о стидау	245
Јовица Вељовић, Душко Радовић и дугме	249
Бранислава Милунов, Сећање на добра јутра с Душком (У круг, у круг)	255
Душан Радовић	263
Именски регистар	265

ДУШАН РАДОВИЋ ЗА ВЕЛИКЕ,
А МАЛО И ЗА МАЛЕ
Тематски зборник

Издавач
Матица српска
Матице српске 1
Нови Сад

За издавача
Проф. др Драган Станић,
председник Матице српске

Стручни сарадник Одељења
мср Милена Кулић

Лектор и коректор
Татјана Пивнички Дринић

Технички уредник
Вукица Туцаков

Прелом
Владимир Ватић, ГРАФИТ, Петроварадин

Штампа
САЈНОС, Нови Сад

Тираж
300

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

821.163.41.09 Radović D.(082)

ДУШАН Радовић за велике, а мало и за мале : тематски збор-
ник / уредник Зорица Хацић Радовић. - Нови Сад : Матица српска,
2024 (Нови Сад : Сајнос). - 272 стр. : илустр. ; 24 cm

Тираж 300. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија
уз већину радова. - Резиме на енгл. језику уз поједине радове. - Регистар.

ISBN 978-86-7946-486-6

а) Радовић, Душан (1922-1984) - Зборници

COBISS.SR-ID 156749321